

Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Ana Kaynaklarından Mühimme Defterleri ve Bir Örnek İnceleme: 146 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1150-1151/M. 1738)¹

Mühimme Defters of the Main Sources of the Ottoman History Research and a Case Study: Mühimme Defteri No. 146 (H. 1150-1151 / 1738 AD.)

Hakan KARAGÖZ²

Abstract

In the Dîvân-ı Hümâyün, one of the most important institutions of the Ottoman State within the central organizational structure, many developments happening in the borders of the empire were discussed and they were put into practice after the sultan's approval. The official documents issued by the Dîvân-ı Hümâyün, which is a decision-making body of the State, were recorded in the Mühimme Defters. This study deals with the Mühimme Defteri 146, which is about the H. 1150-1151 / 1738 A.D., and it provides valuable information about the military, political administrative, social and economic developments occurred during the reign of Mahmut I. (1730-1754). This study emphasizes the importance of Mühimme Defters for the Ottoman History researchers; it also covers the preparations done for the Habsburg and Russian expeditions in the perspective of the data examined in the Mühimme Defteri, and it examines the conditions of Istanbul, the violations of law and order, and measures taken by the Ottoman authorities against those violators; tax collection procedures and failures during this process. Finally, it deals with remarkable information about the surre-i hümâyün and hâjj.

Keywords: *Ottoman State, Ottoman Archives, History Researches, Mühimme Defteri.*

Öz

Osmanlı Devleti'nin merkezî teşkilât yapısı içerisindeki en önemli müesseselerinden olan Dîvân-ı Hümâyün'da, imparatorluk sınırları içerisinde meydana gelen pek çok gelişmeyle ilgili konular müzâkere edilmiş ve padişahın onayıyla karara bağlanmıştır. Bir karar alma organı olma özelliği taşıyan Dîvân-ı Hümâyün'da düzenlenen resmî belgeler ise mühimme defterlerine kaydedilmiştir. Çalışmamıza konu olan 146 numaralı Mühimme Defteri, M. 1738 (H. 1150-1151) yılına ve I. Mahmut devrinde askerî, siyasî, idarî, sosyal, iktisadî alanda yaşanan gelişmelere ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Mühimme defterlerinin Osmanlı Tarihi araştırmaları için arz ettiği önem üzerinde de durulan bu çalışmada, incelenen mühimme defterinin verileri perspektifinde Habsburg ve Rus seferleri için yapılan hazırlıklar, İstanbul'un ahvali, asayiş ve düzen ortamını ihlal eden zümreler ve Osmanlı yönetiminin bunlara karşı aldığı tedbirler, vergi toplama usulü ve bu esnada yaşanan aksaklıklar, nihayet surre-i hümâyün ve hac hakkında dikkate değer bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Osmanlı Arşivleri, Tarih Araştırmaları, Mühimme Defteri.*

¹ 146 numaralı Mühimme Defteri'ni tam metin olarak yayımlama hazırlıkları içerisinde olan yazar, metni gözden geçirerek düzeltmeler yapan Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye şükran borçludur. 3105-YL-12 proje kodlu, "146 Numaralı Mühimme Defteri'nde Geçen Emir ve Hükümlerin Değerlendirilmesi" proje başlıklı bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hakankaragoz@sdu.edu.tr.

Giriş

Tarih, geçmişi, bugünü ve geleceği birbirine bağlayan, insan topluluklarının faaliyetlerini, aralarında geçen olayları, zaman ve mekân çerçevesinde husule getirdikleri tekâmül hadiselerini³, sebep ve sonuç ilişkisi içinde belgelere dayanmak suretiyle - nesnel bir şekilde - tasvir ve tetkik eden bir bilim dalıdır. Durant'a göre tarih, geçmişte olan hadiseler veya bunlar hakkındaki belgelerin verileridir⁴. Tarihi diğer disiplinlerden ayıran ve kendine has bir çalışma sahası haline getiren hususlardan belki de ilki belgelere dayalı olmasıdır. Leopold von Ranke'nin deyimiyle belge, birinci elden kaynak olmasının yanı sıra gerçeği ortaya çıkaran en önemli vasıtalardan biridir. Tarih araştırmalarının güvenilirliği ise bir delile veyahut bir belgeye dayalı olmasından ileri gelmiştir. Bu nedenle belge merkezli araştırmaların artması, arşivlerin evrak koleksiyonundaki tasnif çalışmalarının son yıllarda hızlanması ve daha fazla vesikayla araştırmacının buluşuyor olması fazlasıyla sevindiricidir. Bu gelişmeler, daha önce yapılmış çalışmaların yeniden gözden geçirilmesine fırsat verdiği gibi, vesikaya/delile dayanan pek çok çalışmanın yapılabileceği ihtimalini artırmıştır.

Osmanlı Tarihi araştırmalarında uzun yıllar boyunca Türkiye'deki arşivler (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Arşivi vs.) ana kaynak olarak kullanılmıştır. Lakin son yıllarda Türkiye'de söz konusu arşivlere ilaveten, yabancı devlet arşivleri envanterinde yer alan vesikalara dayalı araştırmaların sayılarının hızla artmaya başladığı da ifade edilmelidir. Bununla birlikte Osmanlı arşiv belgeleri perspektifinde inceleme ve araştırma yapanların, yabancı devlet arşivleri koleksiyonunu göz önünde bulundurmaya ne kadar ihtiyaçları varsa, yabancı arşiv belgelerinin perspektifinde inceleme ve araştırma yapacak olanların Osmanlı arşiv vesikalarının eşsiz yığınyla ortak bağ kurmaları da bir o kadar önemlidir. Bu bakımdan İngiliz, Alman, Avusturya veya Rus arşiv belgelerinin perspektifinde ele alınan Osmanlı tarihi araştırmalarında yer alan soru[n]ların, başta mühimme defterleri olmak üzere Osmanlı arşivlerinin verileriyle çözümlenmesine ya da ortaya çıkacak çalışma bulgularının mukayesesine gereksinim vardır.

Osmanlı Devleti'nin tarihte hüküm sürdüğü yaklaşık altı asırlık süre içerisinde pek çok imparatorlukla münasebette bulunduğu ve tarih sahnesinden çekilişiyle birlikte hâkimiyet kurmuş olduğu coğrafyasında çokça devletin ortaya çıktığı herkesçe malumdur. Söz konusu ilişkilerin hafızası konumunda olan Osmanlı Arşivleri ise Osmanlı Devleti'nin münasebette bulunduğu devletlerin/imparatorlukların tarihi ve kültürü, sosyal ve iktisadi durumu için önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin tarihî seyir içerisinde hem iç ahvaliyle ilgili hem de karşılıklı ilişkileri neticesinde ortaya çıkan bilgi birikimi de "Hazine-i Evrâk" adı altında bir araya getirilmiştir. Bu evrak ve defter yığını arasında bulunan mühimme defterleri, Osmanlı Devleti'nin ve temas halinde olduğu dünyanın iç ve dış profilinin izah edilmesini kolaylaştırması bakımından oldukça değerlidir. Öncelikle söz konusu kayıtların, devletin kalbi olan pay-i tahtta, "Dîvân-ı Hümâyun" toplantılarında kaleme alınması, iç ve dış meselelere ait kararları içermesi, kronolojik sıra dâhilinde topluca bir seri oluşturmaları, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve araştırma heyecanı uyandırmıştır⁵. Divanda alınan kararlar ve mühimme defterine divanın kararı gereğince yansıyan ehemmi-i umurdan olan konular⁶, çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatının idari yapısı ve çalışma usulleri, devlet-tebaa ve devlet-esnaf münasebetleri, imar, iskân ve iktisat siyasetleri, iç siyaset, isyanlar ve bastırılma şekilleri, askerî tarih, strateji, dış siyaset ve yabancı devletlerle olan münasebetlere ilişkindir⁷. Muhtevası bakımından yazıldığı dönemin siyasi tarihini gözler önüne seren mühimme

³ Togan 1985, 13.

⁴ Durant 1983, 15.

⁵ Emecen 2005, 130-131; BOA. Rehberi 2010, 7.

⁶ Ünal 1995, V.

⁷ Kütükoğlu 2006, 520-521.

defterleri, merkez ve taşra arasındaki ilişki ağını ortaya çıkardığı gibi, kurumsal işleyiş, sosyal ve ekonomik durum, idari kadroların yetki ve sorumluluk sahasıyla ilgili en özgün bilgileri içerir⁸. Türk arşivlerinde bulunan ve en önemli kaynak serilerini oluşturan bu defterler, yüzyıllar boyunca pek çok ferman asıllarının kaybolmuş olması, Osmanlı imparatorluğunun dağınık bölgelerinde görev yapan idarecilere gönderilen emirlerin çoğunlukla tek bir cilt içinde bir araya getirilmesi, belirli bir döneme ait temel meseleler üzerinde genel neticelere varma ve farklı vilayetler arasında karşılaştırmalar yapma fırsatını vermeleri bakımından incelemeye değerdir⁹.

Osmanlı divanındaki faaliyetlerin bir ürünü olan ve akademik çevreler tarafından yaygın bir tabir olarak kullanılan mühimme defterlerinin hangi yüzyıldan itibaren kayıt altına alınmaya başlandığı bilinmemekle beraber, en eskilerinin XVI. yüzyıla ait olduğu ifade edilmelidir¹⁰. XVI. yüzyılda sayılarının birkaç taneden fazla olmadığı bilinen mühimme defterlerinin en eski tarihli H. 944/M. 1544 ve H. 959/M. 1552 yıllarına aittir. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren “mühimme” adıyla yaygın bir şekilde kullanılmaya başlayan bu defterler için önceleri, “mîrî ahkâm, sefer ahkâmı, mahfî ahkâmı, ahkâm-ı beylik, cüz-i evvel-i ahkâm-ı mîrî, mîrî ahkâm cüzü, Hamza Bey zamanında vâki olan mîrî ahkâmın ibtidâ kaydı, sefere müte‘allik ahkâm-ı şerîf” gibi adlandırmalar da yapılmıştır¹¹. Dört farklı muhtevaya sahip mühimme defteri türleri arasında: “mektûm mühimme”¹², “ordu mühimmesi”¹³, “rikâb mühimmesi”¹⁴ ve “kaymakamlık mühimmesi”¹⁵ gelmektedir.

İlk dönem mühimme, defterlerinde yazıların karmaşık ve sayfalarda başlık yerine sadece kayıt tarihini gösteren toplantı günü ve onun hemen altında ay ve yılın yazılı olduğu bilinmekteydi. İdari ve adli konular, zamanla mühimme defterlerinden çıkarılarak ayrı defter serilerine kaydedilmişlerdir. Örneğin, şikâyetler sonucu alınan kararlara dair hükümler için 1649 yılından itibaren “şikâyet defterleri” tutulmaya başlanmıştır¹⁶. İlk devir mühimme defterleri, kanunnâme, adâletnâme, çeşitli konularda beylerbeyi, sancak beyi, kadı gibi idarecilere ve sefere tayin edilen serdara gönderilen hükümlerden başka, nâme-i hümayun ve ahidnâme-i hümayun suretlerini de ihtiva ederlerdi. Lakin 1699 yılından itibaren nâme-i hümayun suretleri için “nâme-i hümayun defterleri”, ahidnâme-i hümayun suretleri için “ahidnâme-i hümayun defterleri” adı verilen ayrı defterler tutulmaya başlanmıştır. Öyle ki mühimme defterlerinin XVII. yüzyılın ortalarından itibaren kapsamları giderek azaltılmış ve belli konular üzerinde duran özel defterler (nâme-i hümayun, ahidnâme-i hümayun, şikâyet, vilâyet ahkâm) tertip edilmeye başlanmıştır. XVIII. yüzyıl mühimmelerinin ise artık tamamıyla ferman suretlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu bilinmektedir¹⁷.

Buraya kadar olan bölümde Mühimme defterlerinin Osmanlı Tarihi araştırmacıları için yeri ve önemi; hangi muhtevaya sahip oldukları, ne zamandan itibaren ortaya çıktıkları, türleri, zamanla daralan kapsamaları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ise daha önce herhangi bir araştırmaya konu olmamış H.

⁸ Emecen 2005, 130-131; Karacan 2010, 5; Kahveci 1998, 7-8.

⁹ David 2011, 295-296.

¹⁰ Uzunçarşılı 1988, 79.

¹¹ Emecen 2005, 116-117; Kütükoğlu 2006, 520.

¹² Gizli olarak kayda geçen hüküm ve fermanları içeren defterlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Uzunçarşılı 1999, 82).

¹³ Sadrazamın serdar-ı ekrem sıfatıyla seferde vazifeli bulunduğu sırada başkanlık ettiği divanlarda alınan kararların yer aldığı defterlerdir. Bkz. (Kütükoğlu 2006, 521).

¹⁴ Sadrazamın İstanbul dışında bulunduğu sırada onun vekili olma görevini üstlenen sadaret kaymakamının başkanlık ettiği divanda alınan kararları içeren defterlerdir. (Kütükoğlu 2006, 521).

¹⁵ Padişah ve sadrazamın aynı anda başkentten ayrıldığı zamanlarda, yerlerine devlet işlerini yürütmesi için atanmış olan sadaret kaymakamının başkanlık ettiği divanda alınan kararları içeren defterlerdir. (BOA. Rehberi 2010, 7; David 2011, 311).

¹⁶ Bir örnek için bkz. (Majer 1984).

¹⁷ Kılıç 2003, 252-253; Emecen 2005, 124; Kütükoğlu 2006, 521; Faroqi 2013, 50.

1150-1151/M. 1738 tarihli ve 146 numaralı Mühimme Defteri'nde kayıtlı hükümlerin bir konu analizi yapılacaktır. Söz konusu analizler, çalışmanın başlığına düşülen atıfta ifade edildiği gibi, yazar tarafından tam metin olarak yayımlanması planlanan 146 numaralı Mühimme Defteri kitabı için önemli bir başlangıç noktası teşkil edecektir.

A-146 Numaralı Mühimme Defteri'nin Fiziki Özellikleri

İncelediğimiz 146 numaralı Mühimme Defteri, H. 1150-1151 yıllarına, miladi takvimde ise 1738 yılı Mart ile Ağustos ayları arasındaki zaman dilimine ait hadiselerle ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Söz konusu hicri tarihler, başka bir şekilde ifade etmek gerekirse Sultan I. Mahmut (1730-1754)'un saltanatının sekizinci yılına tekabül eder. 22x31 ebatlarında, ciltli ve ebru bir kaplamaya sahip olan defter, dış kapağının üzerindeki yazıdan¹⁸ anlaşıldığı üzere bir rikâb mühimmesidir. Defterin ilk sayfası Allah ve Peygamber'e dua ile başlamaktadır. Bazı istisnalar dışında mühimme defterleri, hangi sadrazam/sadrazam kaymakamı ile reîsülküttabın devrinde kaleme alındıklarını belirten bir başlıkla başlamışlardır. 146 numaralı Mühimme Defteri bir rikâb mühimmesi olmasından dolayı hemen ilk sayfasında, hükümlerin Sadrazam Kaymakamı Ahmet Paşa nezaretinde karara bağlandığı bilgisi yer almış, kayıt altına alındığı tarihte reisülküttablık görevinin ise Seyyid Ali Efendi tarafından yürütüldüğü ifade edilmiştir.

Defterde tutulan en eski kayıt, H. evâil-i zilhicce 1150/M. 22 Mart 1738 tarihli iken; en yeni kayıt, H. evâsıt-ı cemâziye'l-evvel 1151/M. 31 Ağustos 1738 tarihlidir. 147 sayfadan müteşekkil olan mühimme defterinin 2 sayfası boş ve 44'ü suret olmak üzere¹⁹ 307 hükmü bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu hükümlerin bazılarında²⁰ bir derkenar düşme ihtiyacı duyulmuştur. Defterin dili ve üslubu yer yer ağır olmakla birlikte bünyesinde çokça Arapça tamlama ve ifadeleri barındırmaktadır. Mühimme defterinin her bir sayfasında iki veya üç hüküm yer almış ve hükümler kuralsız bir divanî²¹ yazıyla kaydedilmiştir. Hükümlerin yazı karakterlerine bakıldığında, birden fazla kâtip tarafından yazıldığı belirtilmelidir.

B-146 Numaralı Mühimme Defteri'nin Muhtevası

146 numaralı Mühimme Defteri'ndeki hükümlerin muhtevası bakımından ortaya çıkan konu başlıkları arasında: Donanma ve Ordunun Muhtelif İhtiyaçları, Eşkıyalık Hareketleri, İstanbul'un Muhtelif İhtiyaçları, Hazineye Ait Gelirler ve Vergi Tahsili, Surre-i Hümâyun ve Hac gelmektedir. Aşağıdaki tablo ve grafikten de anlaşılacağı üzere, defterin tutulduğu yılın hem Habsburg hem de Rus seferlerinin gerçekleştiği sefer yılı (1738) olması nedeniyle en çok bahsi geçen mevzu, ordu ve donanmanın ihtiyaçlarına ilişkindir. Surre-i Hümâyun ve Hac bahsi ise diğer konulara oranla defterde daha sınırlı bir yer tutmuştur.

¹⁸ Mühimme-i Rikâb 146.

¹⁹ Divandan çıkan karar birden fazla yere gönderilmek istendiğinde, ilgili hükmün hemen altına "bir sureti..." yazılarak nerelere gönderileceği ayrıca ifade edilirdi. 146 numaralı Mühimme Defteri'nde geçen hüküm suretlerinin her birine bir hüküm numarası verilmiştir. Örneğin 146 numaralı Mühimme Defteri'nin, 133, 134, 135, 136, 137, 138. hükümleri arasında 133. hüküm asıl hüküm iken 134-138 arası hükümler hüküm suretleridir.

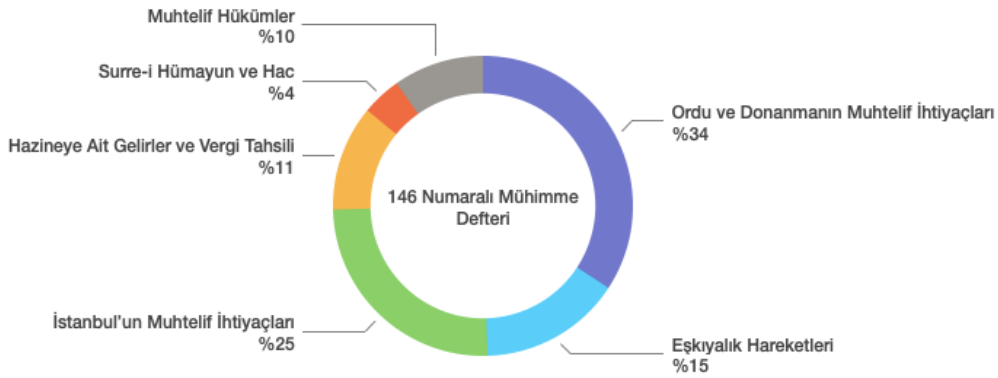
²⁰ İlgili hükümler için bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 92, 111, 122, 142, 160, 173, 176, 199, 212, 225, 233, 235, 236, 241, 272, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 300, 301, 307).

²¹ "Divana mahsus" anlamına gelen bu yazı çeşidi, sadece divanda yazıldığı için bu adı almıştır. Osmanlı Devleti'nde Divân-ı Hümâyun'da alınan kararlar, yazışmalar, fermanlar, berat, buyruldu, vakfiye ve benzeri resmî yazılar bu hatla yazılırdı. Divanî yazının celi divanî ve divanî kırmayı olmak üzere birbirine çok fazla benzeyen iki farklı türü bulunmaktaydı. Süratle yazıldığından dolayı bazı kurallara çok fazla dikkat edilmeyen türüne divanî kırmayı denmiş, sanatsal yönü olmadığından dolayı daha çok mühimme defterlerinde kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Alparslan 1994, 445).

Tablo-1. 146 numaralı Mühimme Defteri'nin Konu ve Hüküm Sayılarına Göre Dağılımı

Konu İçerikleri	Hüküm Sayısı
Ordu ve Donanmanın Muhtelif İhtiyaçları	105
Eşkîyalık Hareketleri	47
İstanbul'un Muhtelif İhtiyaçları	77
Hazineye Ait Gelirler ve Vergi Tahsili	35
Surre-i Hümâyun ve Hac	13
Muhtelif Hükümler	30
TOPLAM	307

Grafik-1. 146 numaralı Mühimme Defteri'nin Konu ve Hüküm Sayılarının Yüzdelerle Dağılımı

1. Ordu ve Donanmanın Muhtelif İhtiyaçları

Bilindiği üzere, 1736-1739 yılları arasında Osmanlı Devleti, Habsburglar ve Ruslar arasında cereyan eden savaşlar, ilkin 1736 yılında Rus cephesinde başlamış, muharebelere 1737 yılında Ruslara verdikleri taahhüt sonucu Habsburglar da dâhil olmuştur. 1737 sefer yılı başlarında Niş'i ele geçirerek Osmanlılara karşı üstünlük sağlayan Habsburglar, seferin sonlarına doğru bu üstünlüklerini koruyamamışlardır. Aynı sefer yılında Niş'in yeniden Osmanlı hâkimiyetine girmesi²², Balkanlar'da yaşanabilecek muhtemel bir siyasi çözülmeye engel olmuştur. Habsburgların 1737 seferi sonunda Sava Nehri'nin gerisine çekilmesinden cesaret bulan Osmanlılar, 1738 sefer yılında Belgrad'ın kilidi ve bir "ileri karakolu" konumunda olan İrşova ve Adakale²³ gibi müstahkem bölgeleri ele geçirmek ve bir sonraki yıl için avantajlı bir konum elde etmek düşüncesindeydi. Osmanlı Devleti yönetimi bu amaca yönelik olarak 1738 yılının Mart'ı ile Ağustos ayları arasında devam eden Habsburg ve Rus seferleri için birtakım hazırlıkları tamamlamak durumundaydı. 146 numaralı Mühimme Defteri'nin verilerinden anlaşıldığı üzere bu hususta en ciddi hazırlıkların Rus (özellikle Akkırman ve Kırım'ın muhasarası ve muhafazası) ve Nemçe/Habsburg seferi²⁴ için gerekli olan askerin toplanması ve nakli meselesi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Sözü

²² Habsburgların 1737 yılında Niş'i kaybetme süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Doxat 1954-1955).

²³ Adakale ve İrşova'nın ele geçirilmesinin Belgrad Kuşatması için sağladığı avantaj hakkında bkz. (Popescu-Judet 2002, 564-565).

²⁴ Defterin verilerinden anlaşıldığı üzere, Habsburgların 1738 sefer yılı hazırlıklarının daha çok asker temini ve sevki

edilen muhasara ve muhafaza için gerekli olan askerin temini, devlet tarafından bizzat atanmış olan memurlar ya da hali hazırda Anadolu'daki devlet görevlilerinin eliyle gerçekleşmiştir. Bu görevlilere Osmanlı yönetimi ivedilikle ordunun ihtiyaç duyduğu donanımlı asker gücünü karşılamaları için emirler göndermiştir. Örneğin, Sivas valisi Vezir Yakup Paşa'nın elinde bulunan 1150 nefer kapu halkı ve tam tekmil silahlı adamlarıyla H. 14 Zilhicce 1150/M. 4 Nisan 1738 tarihinde Davud Paşa sahrasından ordu-yı hümâyuna acilen katılması istenmiş²⁵ ve aynı emrin suretleri Çankırı [Kangırı] ve Ankara sancakları mutasarrıfı Vezir Şeyh Paşa'ya²⁶, İçel Sancağı mutasarrıfı Süleyman'a²⁷, Hüdâvendigâr Sancağı mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya²⁸ ve İzmir voyvodası Nazik zâde Seyyid Mehmed Paşa'ya da²⁹ gönderilmiştir. Aynı şekil ve kaideler geçerli olmakla birlikte Diyarbekir valisi Vezir Ali Paşa'nın da Serdar-ı Ekrem Mehmet Paşa³⁰ komutasındaki ordu-yı hümâyuna, Davud Paşa sahrasında takiben katılması istenmiştir. Verilen bu emrin bir sureti ise 100 nefer kapu halkı ve 1000 süvari tedarik etmiş olan, Adana'dan ordu-yı hümâyuna katılması istenen Alanya Sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya da iletilmiştir³¹. Bu hususta yine Erzurum valisi mütesellimine³², Halep ve Rakka Eyaleti zu'emâ ve erbab-ı timarlarına³³, Adana valisi Vezir Ali Paşa'ya³⁴, Ankara-Çankırı-Çerkeş mahallerinde süvari tahririne görevli kara mütesellimi Süleyman'a³⁵, Şarki Karahisar Sancağı mutasarrıfı Osman'a³⁶ ve muhtelif sancaklardaki görevlilere de benzer şekilde suretler³⁷ gönderilmiştir. Şam dolaylarından silahlı ve tam teşekküllü 4000 nefer süvari askerinin orduya naklinin gerçekleştirilmesi hususunda Şam Valisi Süleyman Paşa'dan ayrıca talepte bulunulmuştur³⁸.

hususunda yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 13, 18, 20, 26, 54, 65, 95, 102, 290).

²⁵ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 13. Bir başka hükümde Sivas Valisi Yakup Paşa'dan, 1738 yılının Nisan ayında yine 750 nefer kapı halkıyla sefere katılması istenmiş, aynı emrin bir sureti de Çankırı ve Ankara sancakları mutasarrıfı Selim Paşa'ya 500 nefer kapı halkı tedarik etmesi hususunda gönderilmiştir (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 95, 96).

²⁶ Çankırı ve Ankara sancakları mutasarrıfı Vezir Şeyh Paşa, 500 kapı halkı tedarikiyle vazifelendirilmiştir (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 14).

²⁷ İç İli Sancağı mutasarrıfı Süleyman, 300 kapı halkı tedarikiyle vazifelendirilmiştir (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 15).

²⁸ Hüdavendigâr Sancağı mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya 300 kapı halkının tedarikini gerçekleştirilmesi için gönderilen suret iptal edilmiştir (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 16).

²⁹ İzmir Voyvodası Nazik zâde Seyyid Mehmed Paşa, 500 kapı halkı tedarikiyle görevlendirilmiştir (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 17).

³⁰ Yeğen Mehmet Paşa (Ölümü 1745), I. Mahmut (1730-1754) zamanında sadrazamlıkta bulunmuş Osmanlı vezirlerindedir. Vezir rütbesiyle 1737 yılında sadaret kaymakamı ve aynı yıl içinde sadrazam ve serdar-ı ekrem olmuştur. Ruslara ve Habsburglara karşı açılan seferlerde yararlılıkları görülen paşa, İran'a karşı başarılı muharebelerin devam ettirildiği sırada ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Özcan 2016, 230-232).

³¹ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 18.

³² Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 20.

³³ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 21-22.

³⁴ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 26.

³⁵ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 29.

³⁶ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 33.

³⁷ Serdar-ı Ekrem Mehmet Paşa'nın emrinde Davud Paşa sahrasında bulunan Ordu-yı hümâyuna 14 Zilhicce 1150 [4 Nisan 1738] tarihinde katılması istenen süvari levendlerinin sayısal verileri: Teke, Hamid ve Menteşe Sancakları ve Elmalı sakinlerinden olan Kara Murad zâde ve İbrahim 1000 süvari; Bozok, Çoruh ve Diboriki Sancaklarından olan Boz Oğlu Mahmut Paşa zâde Ahmet Bey Oğlu Mahmut Paşa ve Mübaşir gedüklülerden Mehmet zâde 1000 süvari; Adana ve Konya havalisi mübaşirlerinden gedüklü Mühürdar Hasan Ağa 1000 süvari; Aydın muhassılı Mehmet Paşa 600 süvari; Kayseri mutasarrıfı Cebeci Abdullah 100 nefer; Kırşehir mutasarrıfı Mîrîmiran Paşa 200 nefer, Sultanönü Sancağı mutasarrıfı Seyyid Hüseyin 200 nefer şeklindedir (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37).

³⁸ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 290.

Yukarıda ifade edildiği üzere Akkırman ve Kırım'ın muhasarası ve muhafazası için gerekli olan askerin nakli meselesi, incelenen mühimme defterinde oldukça mühim bir yer işgal etmektedir. Plan dâhilinde Bolu Sancağı'na ait kazalar ile Erikli mevkiinden askerlerin sevki düşünülmüş ve bu hususta mübaşir tayin olunan el-Hac Mustafa'nın temin edeceği sefinelerin vaktinde yerine ulaşması ve Haseki Yusuf tarafından da askerin peyderpey sevki beklenmiştir. Nitekim Bartın İskelesi'ne 33 kıt'a olarak varan sefinelerin asker sevki yapılacak mahalle gitme vakti geldiğinde sadece yedisinin hazır olduğunun anlaşılması ve vazifelilerin ikna edici mazeretler ortaya koyamamaları Osmanlı yönetiminin sert tepkisine yol açmıştır. Yönetim bu hususta görevlilerin vazifelerini layıkıyla yapmaları konusunda çok kez ilgili yerlere emirler göndermiştir³⁹. Yine Karadeniz ve Rumeli sahillerindeki kaza ve nahiyelerden toplanan sekiz sefinenin (Kandıra İskelesi 5 kıt'a - Şile İskelesi 3 kıt'a) ve ayrıca Akkırman ve Kırım tarafına firar eden askerler için temin edilen sefinelerin (Karasu İskelesi 36 kıt'a çaklı kayak - Karacalı İskelesi 3 adet güverteli kayıkları) Erikli İskelesi'ne ulaşmalarını üzerine gerekli ihtimamın gösterilmesi hususunda merkezden muhtelif uyarılar gönderilmiştir⁴⁰. İfadelerden de anlaşıldığı üzere Devlet-i Aliyye'nin bu hususta en büyük sıkıntısı, askeri taifenin sevkini vaktinde gerçekleştirilmemesiydi. Gemilerin vaktinde hazırlanamayışı ya da sevk işlerini yürütmekle görevli idarecilerin gerekli alakayı gösteremeyişleri bu duruma etki eden en önemli sebepler arasındaydı. Bu husus, defterdeki kayıtlara yansdığı gibi devleti, kontrolü elden bırakmama zorunluluğundan dolayı ilave bir çaba göstermeye sevk etmiştir⁴¹.

Devlet, kendisine bağlı tüm idarecilerin özellikle de sefer zamanlarında bir bütünlük arz etmelerini ve ortak mesaide bulunmalarını istemiştir. Bu hususta daha önce Kırım Adası ve havalisini himaye etmekle vazifelendirilen Vezir Süleyman Paşa'nın vakit kaybetmeksizin Kırım Adası taraflarına ulaşmasının elzem olduğu; Kırım Hanı Giray Han'ın ve Kefe Canibi seraskeri Vezir Mehmet Paşa ile Akkırman muhafızlığı vazifesini yürüten Vezir Hüseyin Paşa'nın da içinde bulunduğu üst düzey yöneticilerin yazışmak, haberleşmek ve yardımlaşma yoluyla birlik içerisinde olmaları konusunda ikaz edilmeleri bu durumun bir göstergesidir⁴². Nitekim Akkırman muhafızı Vezir Hüseyin Paşa, talep etmiş olduğu teçhizatlı ve asker yüklü iki kalyonun kendisine ulaştırılmamasının, düşman karşısındaki mukavemetini zora soktuğunu ve herhangi bir felaket karşısında mesuliyetin kendisinde değil Kaptan Paşa'da olacağını ifade etmiştir⁴³. Osmanlı yönetimi ise bu durumda gerekli ihmallerin ortadan kaldırılması için uyarılarda bulunmuş ve Akkırman muhafızı Vezir Hüseyin Paşa'ya, Akkırman boğazındaki donanma başbuğu Mustafa Kaptan'a ve söz konusu mahalde bulunan kalyon kaptanlarına muhafaza ve muhasara esnasında cansiperane savaşmaları, düşmanın damarlarına kadar varılması ve zafer elde edilinceye kadar gerekli olan hassasiyetin elden bırakılmamasını istemiştir⁴⁴. Ayrıca Kılburun ve Özi kalelerinin fethedilmesi ve teslim alınması da diğer istekler arasında gelmiştir⁴⁵.

Sefer öncesinde hazırlıkların nizama uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi ve neticelendirilmesi, ordunun sefer esnasındaki gücünü üst noktalara taşıyabilmesi bakımından önem arz etmekteydi. Ancak incelediğimiz defterde sefer zamanı orduya katılmakla sorumlu olan askerlerin vazifelerini yerine getirmemelerine ilaveten düzen ve nizama aykırı faaliyetlerde bulunmaları Devlet-i Aliyye nezdinde ciddi sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Moskov ve Nemçe seferlerinin gerçekleştiği bu dönemde bahsi geçen durumların muhtelif örnekleriyle karşı karşıya kalınmıştı. Bununla birlikte Üsküdar, Yoros ve Üsküdar'a tabi Şile, Taşköprü, Gökbuze ve Kartal nahiyelerinde

³⁹ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 106, 109, 110.

⁴⁰ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 94, 107, 108, 125.

⁴¹ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 7, 8, 9, 102, 116, 176.

⁴² Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 173, 174.

⁴³ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 175.

⁴⁴ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 117, 158, 199.

⁴⁵ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 284.

ikamet eden bir kısım asker taifesi, orduya intikal etmemekle kalmamış, reayaya çeşitli saldırı ve eziyetlerde bulunmuştu⁴⁶. Yine Kesik, Hisarcık, Yalıabad ve Bazarcık kazalarında da rehabet ve ihmalkârlık nedeniyle serdarların orduya katılmadıkları ve firar ettikleri tespit edilmiştir⁴⁷. Osmanlı idarecileri tarafından Bursa, Bolu ve Kastamonu tarafından temin edilmesi ve sefere intikal etmesi beklenen askerlerin, Karamürsel, Bolu ve Daday mahalline vardıkları sırada reayadan yem ve yiyecek talep ederken zulmetmeleri ve oyalanmaları, görev yerlerine vaktinde erişmelerine mâni olmuştu⁴⁸. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere, bu ve buna benzer sıkıntılar, asker taifesinin sadece sefer öncesinde değil sefer esnasında da başına buyruk davranmasıyla ortaya çıkabilmiştir. Bu hususta defterde geçen bazı hükümlerden, düşman ile cenk devam ettiği sırada bazı kapıkulları ve yeniçerilerden meydana gelen bir grup asker, esir ve ganimetlerle seyir halindeyken “*biz alacağımızı aldık*” diyerek izin almaksızın memleketleri Gelibolu istikametinde geri dönme arzusunda oldukları anlaşılmıştır⁴⁹. Devlet-i Aliyye ise neferatın takındığı bu tutuma karşı rıza göstermemiş ve cephe hattından geri çekilme düşüncesinde olanlara kesinlikle izin vermemiştir. Sözü edilen kimselerin niyetlerinde ısrarları halinde, kaleye hapsolünmaları hususunda Karadeniz sahilindeki kadılara, yeniçeri serdarlarına, iskele eminlerine ve vilayet ayanlarına emirler gönderilmiştir⁵⁰.

Ordu-yı hümâyunun muhtelif ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili olarak asker, gereksinim duyduğu “deve, bargir ve katırların” dergâh-ı muallâm kapucubaşısı Halil tarafından temin edilmesi⁵¹, tüfenk ve kılıç gibi askeri teçhizatın Aydın muhassılı ve Anadolu Eyaleti müfettişi Ahmet Paşa tarafından toplanması⁵², Küfe tarafında gerekli olan zahire ve topun satın alınabilmesi için gerekli olan yüz on bin kuruşun gönderilmesi ve bunun içinden on bin kuruşun Küfe defterdarına teslim edilmesine⁵³ dair muhtelif hükümlerin defterde yer aldığı ifade edilmelidir.

2. Eşkîyalık Hareketleri

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıldan sonra en hareketli ve en buhranlı dönemlerini XVIII. yüzyılda yaşamıştır. XVIII. yüzyılda gerek yaşanan iç karışıklıklar ve idarî değişiklikler gerekse devletin takip ettiği dış siyaseti, imparatorluk taşrasında yaşayan reâyanın hayatı üzerinde olumsuz etkiler bırakırken, malî ve sosyal düzende ciddi değişim ve problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum, özellikle önemli kadrolardaki idarecilerin ve bölgedeki nüfuz sahibi olan kimselerin buyruk dinlemez bir hüviyete bürünerek isyan etmelerinin önünü açmıştır. Söz konusu isyan veya eşkıyalık hareketlerine her ne kadar XVI. yüzyılda rastlandığı bilinmekle birlikte; Osmanlı askeri, siyasi ve idari sisteminde baş gösteren zafiyetin etkisiyle XVII. ve XVIII. yüzyılda asayiş ve düzenin bozulduğu anlarla da karşı kaşıya kalınmıştır⁵⁴.

Yukarıda kısaca izah edilen duruma ilişkin 146 numaralı Mühimme Defteri’nde, dirlik ve düzenin bozulmasına yönelik faaliyette bulunanlar arasında: Gümüşhane dolaylarında ahali ile kavga eden, madenci taifesinin mülklerine

⁴⁶ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 28.

⁴⁷ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 65 .

⁴⁸ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 192.

⁴⁹ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 234, 235, 236, 238, 240.

⁵⁰ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 219, 234, 235, 236, 238, 240.

⁵¹ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 19, 47, 48, 52, 131.

⁵² Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 157.

⁵³ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 111.

⁵⁴ 1683 Viyana Kuşatması’ndan sonra devam eden uzun savaş yıllarının (1683-1699) olağanüstü şartlarını fırsat bilen eşkıyalar, reaya üzerinde büyük baskılar oluşturmuş, düzen ve nizamı bozan türlü girişimlerde bulunmuşlardı. Söz konusu dönemde özellikle Sofya-Belgrad arasındaki menzillerde ortaya çıkan eşkıya taifesinin asayiş ve yol güvenliğini ne şekilde bozdukları hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. (Gökpınar 2020, 273-288).

el koyan ve hatta direnme cesareti gösterenleri katletme cüretinde bulunan Çarıkçioğlu⁵⁵; Giresun kasabasından defalarca sürgün edilmesine rağmen buna riayet etmeyerek geri dönüp Espiye madeninde fesada neden olan Kantaroğlu Mahmut⁵⁶; defalarca kabahat ve fenalık yapmasına, padişahın nasihatine ve affına mazhar olmasına rağmen yolundan dönmeyen ve yakalama emri karşısında Trablusşam'a kaçan Şeyh Mevali Genç Mehmet⁵⁷; fakir fukaranın mallarını yağmalayarak geçtikleri bölgelerde çevreye zarar veren zımmî eşkıya Yanabot, Bayraktar Paskal, Dülger Nikola⁵⁸ gelmektedir.

146 numaralı Mühimme defterinde asayiş ve düzenin bozulması ile ilgili hükümler arasında en fazla kayıt Sarıbeyoğlu eşkıyası hakkında⁵⁹ tutulmuştur. 1735 yılında faaliyete geçen Sarıbeyoğlu [İngiliz arşiv belgelerinde "Sarı Bey Oğlu"⁶⁰, – Alman literatüründe "Sarı Bay Oglow"⁶¹,] Mustafa; İzmir, Aydın, Manisa, Denizli [Honaz] olmak üzere Batı Anadolu'nun tamamını içerisine alan bir bölümde kendi hâkimiyet alanını tesis etmiştir⁶². Sarıbeyoğlu, 1738 yılına geldiğinde maiyetiyle⁶³ birlikte etki alanını genişletirken "beldeleri tahrip etme, reayanın mallarını gasp ve yağmalama, korku salma, çiftlikleri yakıp yıkma, yol kesme ve zahire nakline engel olma" gibi muhtelif faaliyetlerde bulunmuştur. Osmanlı yönetimi, Sarıbeyoğlu tehdidinin ortadan kaldırılması ve nizamın sağlanması için Aydın muhassılı ve Anadolu Eyaleti müfettişi Vezir Ahmet Paşa'yı vazifelendirmiştir. Ayrıca bu konuda ilgili bölgelerdeki muhassıl, âyân, bostancıbaşı, ocak zabıtları, yeniçeri serdar vekilleri, kadı ve voyvoda gibi yönetici kadrolarına, merkezi yönetim tarafından bir dizi emirler⁶⁴ gönderilerek asayişin temini konusunda gerekli ihtimamın gösterilmesi istenmiştir.

Mühimme defterinin verilerinden⁶⁵ Sarıbeyoğlu'nun dışında; Edirne, Balkapanı, Kırkkilise, Pınarhisarı, Birgos, Baba-yı atık [Baba eski], İstanbul'un muhtelif beldeleri, Harir, Tokat, Bolu, Gemlik, Vize, Saray Vize, Harmancık, İznik'ten Tokat'a ve oradan da Sivas'a kadar olan mahallerde de yine halkın malına, mülküne, namusuna ve hatta canına tasallut ederek asayiş bozan eşkıya taifesinin rahatsız edici faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber idarî zümrenin ve görevlilerin ihmalkâr davranışlarından kaynaklı birtakım problemler de ortaya çıkabilmiştir. Örneğin, Sayda mukataa mültezimlerinden Tayriyye Karyesi Şeyhi Tahir bin Ömer'in isyan ederek Şam ve civarındaki reayaya ait hayvanlara el koyması, yöre ahalisini huzursuz etmiş, dirlik ve düzenin bozulmasına neden olmuştur⁶⁶. Ayrıca Akdeniz sahilindeki Kocacedid Kazası'nda Aydın muhassılı ve Anadolu müfettişi Vezir Ahmet Paşa'ya ait olan çiftliklere hırsızlık gayesiyle girilerek bir miktar akçenin gasp edilmesi ve bu süreçte çiftlik çalışanlarına, akrabalarına zulmeden eşkıyanın Menemen voyvodası tarafından itibar görmesi incelemeye ve dikkate değerdir⁶⁷.

⁵⁵ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 72.

⁵⁶ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 73.

⁵⁷ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 178-179.

⁵⁸ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 245.

⁵⁹ İlgili hükümler için bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 92, 113, 148, 149, 151, 152, 159, 229-231, 241-244, 269-270).

⁶⁰ Ülker 1989, 50.

⁶¹ FAMA 1739, 276.

⁶² Karagöz 2013, 196-197; Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. (Uluçay 1955; Ülker 1989, 43-51; Ertaş 2007, 399-411).

⁶³ Defterde Sarıbeyoğlu'nun baş avaneleri olarak, Bekiri Kazası Bademiye Karyesi'nden Kara Ali Oğlu ile Kilis Karyesi'nden Geyik Oğlu Abdullah'ın isimleri zikredilmektedir. Bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 270).

⁶⁴ İlgili hükümler için bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 92-93, 113, 143, 148-149, 151-152, 159, 204, 209-210, 229-231, 241-244, 269).

⁶⁵ Bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 40, 71, 146, 162, 188, 217-218, 224, 226, 228, 260-262, 271).

⁶⁶ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 180.

⁶⁷ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 203, 204.

3. İstanbul'un Muhtelif İhtiyaçları

Tarihin her devrinde hububat kaynaklarının insan hayatındaki yeri oldukça mühimdir. Orta Çağ'ın klasik toprağa dayalı olan geçim kaynakları arasında buğdayın hiç şüphesiz farklı bir yeri vardı. Buğdayın temel gıda maddesi olması, yetiştirme zorlukları, depolama ve özellikle nakliyyede yaşanan sıkıntılar, toplumun iktisadî istikrarından güvenliğine kadar her şeyi şekillendirebilmişti⁶⁸. Doğal olarak ekonomik yapısının büyük bir çoğunluğu toprağa dayalı olan Osmanlı Devleti için de hububat temini hayatî bir değere sahipti.

Hububat kaynaklarının, Osmanlı Devleti'nde halkın temel gıda maddelerinden birisi olması dışında, özellikle İstanbul gibi büyük bir şehrin ihtiyaçlarının karşılanması, kalabalık bir ordunun iaşesinin tertibi, sefer esnasında geri hizmet birliklerine dair ihtiyaçların temini stratejik bir önem arz etmekteydi⁶⁹. Lakin hububatın Osmanlı topraklarında yetiştirilmesinden temin edilmesine kadar geçen sürede bazı temel sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında, "ekilebilir arazilerin darlığı, toprağın verimsizliği, iklim ve kuraklık, isyanlar, devlet görevlilerinin adaletsiz tutum ve davranışları, devletin müdahaleci politikaları"⁷⁰ en dikkat çekici olanlarıdır.

İncelediğimiz 146 numaralı Mühimme Defteri'ndeki hükümlerden, hububat ürünlerinin temini meselesinde öncelikle ihtiyaç duyulan buğday ve arpa gibi ürünlerin, hangi kaza ve nahiyenin ambarlarında depolandığının o bölgenin idarecileri vasıtalıyla tespit edildiği ve daha sonra da ilgili mübaşirin verileri kayda geçmesiyle birlikte tüccarlara satılmadan bedelinin ödendiği, nihayet kara ve deniz yolu ile İstanbul'a naklinin gerçekleşmesiyle sistematik bir yol izlendiği anlaşılmaktadır. Zahirenin temini, hem sefer zamanında ordunun ihtiyaçlarının karşılanması hem de İstanbul'da ikamet eden ahalinin hayatını idame ettirebilmesi bakımından büyük önem arz etmekteydi. Bu durum merkezî idareyi daha bir ihtiyatlı olmaya sevk etmiştir. Sefer hazırlıkları sırasında İstanbul'un hububat ihtiyacı, "Keşan, Orşa, Gelibolu, Şehirköy, Rusçuk, Malkara, İpsala" gibi kaza ve nahiyeler; Karadeniz'in Rumeli sahiliyle Rodos'taki muhtelif iskeleler vasıtasıyla karşılanmışsa da gereksinimin tam manasıyla karşılandığından söz etmek imkânsızdır. 146 numaralı Mühimme Defteri'nin verilerine göre⁷¹ zahirenin temini ve sevki sürecinde tespit edilen sorunlar arasında: "bedeli ödenmesine rağmen zahirenin saklanarak gün yüzüne çıkarılmaması, verilmesi taahhüt edilen buğdayın başka kişilere satılması, nakil esnasında ürünlerin telef edilmesi, ederinden daha fazla ücrete satmak gayesi ile zahirenin İstanbul'a nakledilmeyerek başka yerlere sevki, vurgunculuk zihniyeti, nakil araçlarının yetersizliği, iş bilmezlik, zahire ve nakil kayıt işlemlerinin usulüne uygun bir şekilde yapılamaması, muhtelif görev değişiklikleri" dikkate değerdir.

Mühimme defterinde geçen kayıtlardan⁷² anlaşıldığı üzere İstanbul'un genel ihtiyaçları arasında sadeyağ, bal, don yağı, kömür ve ekseri koyun/koyun eti de bulunmaktaydı.

4. Hazineye Ait Gelirler ve Vergi Tahsili

Mali düzenini tesis etmek ve sınırları dâhilinde nerdeyse hiçbir gelir sahibi ve faaliyet alanını sistemin dışında bırakmak istemeyen Osmanlı Devleti⁷³, hem bu misyonunu hem de 1738 yılında Habsburglara ve Ruslara düzenlenen seferler nedeniyle, masraflarının karşılanması için reyanın ödemekle yükümlü olduğu vergilerin

⁶⁸ Karademir 2014, 215-216, 221.

⁶⁹ Arıkan 1997, 286.

⁷⁰ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. (Güçer 1964, 1-37).

⁷¹ Zahirenin temini ve sevki konusunda yaşanan güçlükler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 11, 38, 41, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 67, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 97, 101, 115, 121, 124, 127, 128, 132, 140, 141, 145, 147, 164, 165, 189, 206, 207, 216, 223, 256, 258, 268, 273).

⁷² Bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 3, 4, 39, 43, 44, 46, 51, 66, 69, 129, 248, 249, 250, 251, 252, 257).

⁷³ Akdağ 1967, 143.

tahsilini ivedilikle gerçekleştirmek durumundaydı. Bu husus ile alakalı olarak incelediğimiz defterde Anadolu'nun çeşitli sancak, kaza ve nahiyelerinin gelirleri, ilgili bölgedeki kadı, mütesellim ve âyân gibi vazifeli kişilerin eliyle, Anadolu'nun imdâd-ı seferiyesinin ise Kütahya mütesellimi Mübaşir Ali tarafından toplanmasının kararlaştırıldığı belirtilmelidir⁷⁴.

146 numaralı Mühimme Defteri'nin kayıtlarında görüldüğü üzere, hazineye ait gelirlerin ve vergilerin tahsili konusunda devletin görevlendirdiği memurların iş bilmezlikleri ya da ilgisizlikleri, sürekli bir huzursuzluk ve belirsizlik meydana getirmiştir. Dolayısıyla bu durum devleti tedricen daha müdahaleci olmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda Osmanlı yönetimi, Bolu Sancağı tahsildarlarından olan Mahmut⁷⁵ ile Kastamonu Sancağı tahsildarı dergâh-ı muallâm müteferrikalarından Paşa Bey zâde el-Hâc İbrahim'i, fitır sadakası ve imdâd-ı seferiye tahsil edilmesiyle vazifelendirmiş; ancak hem tahsilat hem de nakliye konusunda ağır kalınması yönetiminde bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Lakin merkezi yönetim, söz konusu işlerin icra edilmesi konusunda zorluk çıkaranların tespit edilerek ortadan kaldırılması, alınacak tedbirler konusunda kati surette rehabet gösterilmemesi ve toplanan meblağın ivedilikle hazineye ulaştırılması hususunda bir dizi önlemler olarak tedbiri elden bırakmamıştır⁷⁶.

Devletin hazineye ait gelirlerin ve vergilerin tahsili üzerinde ne kadar dikkatle durduğu, ilgili hükümlerin sertliğinden ve aldığı caydırıcı tedbirlerden anlaşılmaktadır. Nitekim İçel Sancağı'nda ve nahiyelerinde tahsilatın eksiksiz bir şekilde yapılamayışı Mütesellim Zağ Ahmet Paşa zâde Abdurrahman'ın azledilmesine ve yerine mütesellim olarak Seyyid Hüseyin Osman'ın atanmasına sebep olmuştur⁷⁷. Defterde bazı zamanlarda vergi tahsili esnasında ahalinin buyruk dinlemez tavırlar sergilediğini teyit eden verilerin de yer aldığı görülmüştür. Bu hususta İznikmid ve Kocaeli Sancağı'na tabi kazalardaki ahalinin 1151/1738 yılına ait imdâd-ı seferiye akçesini vermemelerine rağmen bir sene içerisinde üç taksit halinde imdâd-ı hazeriye vermiş olduklarını bahane ederek "*imdâd-ı hazeriye veririz ancak bir akçe vermeyiz*" dedikleri defterin ilgili kaydından anlaşılmaktadır⁷⁸. Osmanlı yönetimi, yaşanmasını istemediği bu hadiselerin, vergisini ödemeyen diğer yerlere örnek teşkil edecek olmasının verdiği endişeyle harekete geçmiş ve vergi vermekten kaçınan elebaşlarının bir an önce yakalanıp Bursa Kalesi'ne hapsedilmesi hususunda gereğinin yapılmasını istemiştir⁷⁹. Yine başka bir örnekte İzmir, Karaburun, Seferihisar, Çeşme ve Kuşadası kadılarının emr-i şerife aykırı hareket etmeleri ve ahalinin de buna eşlik etmesi, tahsil edilecek meblağın kaybına sebebiyet vermiştir⁸⁰. Bununla birlikte defterde geçen ilgili hükümden, Dirac, Ohri, İlbasan sancaklarında kanuna aykırı şekilde farklı isimlerle vergiler icat edildiği ve bu tip uygulamalar karşısında Osmanlı yönetiminin gerekli tedbirlerin alınması hususunda zikredilen sancaklardaki kadıları ağır şekilde ikaz ettiği anlaşılmıştır⁸¹. Öte yandan baş tahsildar Kütahya mütesellimi Mübaşir Ali'nin de nizama aykırı bir şekilde "*mübaşiriye ve harciye*" adı ile ahaliden akçe talep etme gafletinde bulunması ve ordu-yı hümâyunun ihtiyacı için gerekli olan imdâd-ı seferiye geciktirmesine karşılık Osmanlı yönetiminin herhangi bir yaptırımında bulunmaksızın sorumluları sadece ikaz etmekle yetinmesiyle ilgili kayıt incelemeye ve dikkate değerdir⁸².

Defterdeki verilerden anlaşıldığı üzere Anadolu dışından da İstanbul'a vergi naklinin söz konusu olduğu ve

⁷⁴ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 130.

⁷⁵ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 27.

⁷⁶ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 68, 239.

⁷⁷ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 139.

⁷⁸ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 150.

⁷⁹ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 233.

⁸⁰ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 227.

⁸¹ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 287.

⁸² Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 130, 155.

bunlar için “hazine, hulvan akçesi, ceyb-i hümayun” gibi tabirlerinin kullanıldığı ifade edilmelidir. Sözü edilen bu gelirlerin nakli ve korunması hususunda yol güzergâhında bulunan molla, kocabaş, havas ve evkaf zabıtları, ihtiyarlar, kadılar, kaptanlar, mütesellimler ve mültezimlerden yararlanma yoluna gidildiği belirtilmelidir. Gerek mesafenin uzak olması gerekse idarecilerin emr-i şerife aykırı tutum ve davranışları, ifade edilen gelirlerin Hazine-i Âmire’ye ulaştırılmasına engel teşkil etmiştir. Özellikle merkezi idarenin, hazine gelirlerinin eksiksiz bir şekilde ve vaktinde ulaştırılması, güvenliğinin sağlanması hususunda dikkat çekici uyarılarda bulunduğu incelediğimiz defterdeki çokça hükümden⁸³ anlaşılmaktadır.

5. Surre-i Hümâyun ve Hac

Osmanlılar kendilerinden önceki Müslüman devletler gibi kutsal mekânlara yardım göndermeyi bir borç saymanın yanında, manevî anlamda da vicdanlarını rahat ettirmek maksadıyla surre gönderilmesi geleneğini devam ettirmişlerdir⁸⁴. Öyle ki 1517 yılında Hicaz’ın yönetimini Memlükler’den devralarak bütün İslam dünyasını ilgilendiren hac organizasyonunun sorumluluğunu⁸⁵ da üzerlerine almışlardır. Sultan I. Selim zamanından itibaren “hâdimü’l-Harameyn” unvanını alan Osmanlı padişahlarının yükümlülüklerinden ve hâkimiyetlerini meşrulaştıran hususlardan biri, Suriye ve Arabistan çöllerini aşarak yaptıkları uzun yolculukta hacıların güvenliğini sağlamaktır. Bu konuda gösterilen hassasiyet, devletin içerisinde bulunduğu savaş yıllarında [1683-1699; 1736-1739] dahi ihmal edilmemiştir⁸⁶. Zira incelediğimiz defterin Nemçe/Moskov seferlerinin süregeldiği dönemde tutulmuş olması ve sözü edilen dönemde surre-i hümâyunun varlığı bu iddianın en önemli delili olacaktır.

Osmanlı yönetiminin, hac mevsiminden önce Mekke ve Medine şehirleri ahâlisinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla özel bir törenle gönderdiği para ve eşyaya surre denirdi. Surre, karadan yani Üsküdar’dan Anadolu içlerine, hac vaktinden beş altı ay evvel yola çıkarılmış ve ancak hac zamanında Mekke’ye ulaştırılmıştı. Her yıl aksatılmadan gerçekleştirilen bu uygulamaya “Surre-i Hümâyun” denilmiş, söz konusu kafileye surre emini denilen bir kişi de eşlik etmiştir⁸⁷. Surre alayının güvenlik ve sorumluluğu, Hama şehrinden itibaren önceleri Şam beylerbeyliğine, daha sonra Suriye valiliğine verilmiştir. Beylerbeyi veya vali, emîr-i hâc⁸⁸ sorumluluğunu bazen kendisi üstlenir veya bölgede güçlü eşraftan birine verir. Surre alayının muhafazasından, Şam’dan Medine’ye gidiş ve dönüşte emîr-i hâc, Haremeyn’de ise Mekke emîri sorumlu tutulurdu⁸⁹.

146 numaralı Mühimme Defteri, içerdiği hükümler itibarıyla surre-i hümâyun ve hac kafilisinin hangi güzergâhları kullandığı, kafilenin güvenliği için ne tür tedbirler alındığı ve seyir esnasında yaşanan arızaların neler olduğu hakkında dikkate şayan bilgiler vermektedir.

Defterde geçen kayıtlara göre Hazine-i Amire tarafından 1738 yılında hazırlanarak yola çıkarılan emanetlerin Edirne’den Üsküdar’a ve oradan da Şam’a ulaşmaya kadar korunması görevi, güzergâh üzerindeki Konya, Adana, Hama, Kocaeli, Sultanönü, Akşehir ve Aksaray sancakları mütesellimleri, voyvodaları, ayan-ı vilayet ve yeniçeri serdarı vekillerinin sorumluluğu altında bulunmaktaydı. İncelenen pek çok hükümden de anlaşıldığı üzere Osmanlı yönetiminin bu süreçte tek arzusu, geçilecek yol ve menzillerde güvenliğin sağlanması, sorumluların ve görevlilerin silahlı adamlarla korunmaları hususunda tedbirin elden bırakılmaması ve surre-i hümâyunun Şam

⁸³ İlgili hükümler için bkz. (Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 114, 160-161, 190, 194-198, 220-221, 255, 285).

⁸⁴ Gökbilgin 1977, 2.

⁸⁵ Osmanlı döneminde hac organizasyonu ve hacılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Faroqhi 1995).

⁸⁶ Özcan 1996 400, 403.

⁸⁷ Akgündüz 2005, 107; Buzpınar 2009 567; Çağlar 2008, 21.

⁸⁸ Haccın kurallarına uygun şekilde ve emniyet içinde gerçekleşmesi için görevlendirilen kişilerdir (Atalar 1995, 131).

⁸⁹ Buzpınar 2009, 569.

valisi Vezir Hüseyin Paşa'ya sağ salim teslim edilmesiydi⁹⁰.

Defterin içerdiği hükümlerden anlaşıldığı üzere Osmanlı yönetiminin hacla ilgili üzerinde durduğu en önemli konular arasında hacıların güvenliği ve ihtiyaçlarının karşılanması gelmekteydi. Yukarıda da ifade edildiği gibi hac kafilesinin güvenliğinin sağlanması için yürüyüş güzergâhı üzerinde bulunan voyvoda, mütesellim, evkâf zabıtları, âyân-ı vilâyet ve yeniçeri serdar vekilleri idareci/memur olarak vazifelendirilmişlerdi. Bununla birlikte devlet, hacıların güvenliğini sadece yürüyüşleri sırasında değil aynı zamanda Şam'a ulaştıklarında da sağlamış; hacıların Şam'a ulaştıkları sırada çeşitli hile ve alçaklıklara maruz kalmamaları için Mekke-i Mükerreme Şerifi ve Şeyhü'l Haramlığı'na gerekli tedbirlerin alınması hususunda ikaz ve telkinlerde bulunmuştur. Hacıların ihtiyaçlarının karşılanması hususunda ise Şam'a kadar kafileye eşlik etmeleri için iki şifacı tayin edildiği, ulaşım için gerekli olan develerin temini konusunda da Şam şeyhi Kilit Oğlu Şeyh Tahir'in görevlendirildiği; lakin develerin temini meselesinde Şeyh Tahir'in kendisine verilen görevi layıkıyla yapamamasından dolayı el çektirildiği de ifade edilmelidir. Yine defterde geçen konuyla ilgili hükümlerden anlaşılmaktadır ki Osmanlı yönetiminin büyük bir ihtiyat ve ihtimamla aldığı tedbirler yeterli gelmemiş, hacılar ise mağduriyet yaşamaktan kurtulamamışlardır⁹¹.

6. Muhtelif Hükümler

146 numaralı Mühimme Defteri içerisinde sosyal alanların usulüne uygun bir şekilde kullanılması ve çevre koruması, saray mensupları ve hanedan üyelerinin has ve vakıflarına dair hükümler de yer almaktadır.

Sosyal alanların usulüne uygun kullanılması ve çevre koruması hususunda defterdeki tek hüküm Ok Meydanı hakkındadır. Hükümden anlaşıldığı üzere İstanbul'un fethi sonrası Ok Meydanı'nın ismi Dua Meydanı olarak değiştirilmiş ve meydanın kullanımı hakkında hususi bir hatt-ı hümayun çıkarılmıştır. Hatt-ı hümayuna göre bu meydanda "bağ-bahçe kurulmaması, bina inşasına girişilmemesi, kuyular kazılmaması, hayvanların otlatılmaması, Yahudi ve Hıristiyanlara ayak bastırılmaması ve hatta mümkünse kuş dahi uçurulmaması emrolunmuştur. Ancak İstanbul'da ikamet eden Yahudilerin Ok Meydanı arazisi içerisinde kalan Aynalı Kavak İskelesi'nin bir bölümünde, mirasları olduğu gerekçesiyle şarap mahzenleri yaptıkları ve Havra inşa etme girişiminde buldukları tespit edilmiştir. Osmanlı yönetimi ise bunu hatt-ı hümayuna mugayir bir tavır olarak mütalaa etmiş, kaptan-ı derya, yeniçeri ağası ve vezirlerin, ahkâma aykırı fiile müsaade etmemeleri konusunda özen göstermelerini isteyerek ikazlarda bulunmuştur⁹².

Diğer bir konu ise sarayın ihtiyaçlarının karşılanması ve saray ahali hakkında. 146 numaralı Mühimme Defteri'nin bir kaydından, 1734-1738 yılları arası hesaplarından, Kahire'den Saray mutfağı için gerekli olan 18 bin kile pirinç, 127.980 kıyye saf şeker, 750 kile mercimeğin Kiler-i Âmire'ye ulaşmadığı, sevkiyatın gerçekleşmesine mâni olan nedenlerin tespit edildiği ve naklin acilen gerçekleşmesi için Mısır valisi ve mollasının ikaz edildiği anlaşılmaktadır⁹³.

Defterde saray ahali hakkında, dünyaya bir çocuk getirmeden ölen cariyelerin mallarının pay edilmesi ve bu hususta yaşanan gelişmelere dair verilerle de karşılaşmıştır. Bu verilerden anlaşıldığı üzere bir çocuk dünyaya getirmeden ölen cariyelerin mallarının yarısı yakınlık nedeniyle padişaha, diğer yarısı ise onun zevcelerine miras olarak kalmıştır. Ancak incelenen kayıtlardan, sarayda ikamet eden zevcelelerin hisselerine düşen meblağa razı olmamalarından dolayı birtakım yalan ve hilelere giriştikleri, mahkemelerde mallarını hibe ve vakfetme yollarıyla

⁹⁰ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283.

⁹¹ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 274, 289, 291.

⁹² Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 12.

⁹³ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 186.

değiştirmeye çalıştıkları belirlenmiştir. Öyle ki bu durum Osmanlı idaresinin dikkatinden kaçmamış ve taraf-ı hümâyuna düşen malların tespitinin nizama uygun bir şekilde yapılabilmesi için Rumeli kazaskeri, İstanbul kadısı, Galata, Üsküdar ve Haslar kadıları görevlendirilmiştir⁹⁴.

Devletin önemle üzerine eğildiği konulardan bir diğeri de hanedan mensuplarına ait has ve vakıfların kullanım şekli ve buralardan elde edilen gelirlerin İstanbul'a ulaştırılmasıydı. 146 numaralı Mühimme Defteri'nin verilerinden, Üsküdar'da bulunan valide sultan vakıfları ile Haremeyn mallarına ait gelirlerin, Yeni-il ve Halep Türkmenleri haslarına ait meblağın bir düzen dâhilinde sevkinin gerçekleştirildiği belirtilmelidir. Bu gelirlerin layıkıyla hazineye ulaştırılması için bazı tedbirlerin alınması gerekiyordu. Osmanlı yönetimi, hanedan mensuplarına ait has ve vakıflardan elde edilen gelirleri taşıyan kafilenin, özellikle güzergâh üzerindeki kazalara ulaştığı sırada ehemmiyetli yerlerde muhafaza edilmesi, gece vaktinde kafileyeye tüfekli adamların nezaret etmesi, sözü edilen tedbirlere yollarda ve menzillerde nizam içerisinde uyulması gerektiğine dikkat çekmiş; bunun için de yol güzergâhındaki vüzera ehline, beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılara uyarılarda bulunmuştur⁹⁵.

Sonuç

Mühimme defterleri, Osmanlı Devleti'nin en yüksek idari ve adli organı olan Dîvân-ı Hümâyün'da tutulmuş olmalarından dolayı, özellikle XVI-XVIII. yüzyıl Osmanlı Tarihi araştırmaları için her hâlükârda birinci derecede kaynak olma özelliklerini sürdüreceklerdir. Söz konusu kaynakların öneminin bilincinde kaleme aldığımız bu çalışmada, 146 numaralı Mühimme Defteri'nde yer alan hükümlerin bir konu analizi yapılmıştır. Bu minvalde buraya kadar olan tespit ve değerlendirmelerin, defterin tutulduğu döneme ilişkin kaleme alınması muhtemel askeri, siyasi, idari, iktisadi ve sosyal araştırmalar için önemli bir veri kaynağı oluşturacağı ifade edilmelidir.

Defterde incelen hükümlerden sonra şu genel izlenimler ortaya çıkmıştır:

1-Dönemin en önemli askeri olayının 1738 Habsburg/Rus seferi olduğu anlaşılmıştır. Bu hususta Akkirman/Kırım'ın muhasarası ve muhafazasına ilişkin özel bir yazışmanın varlığı belirtilmelidir. Ordu için ihtiyaç duyulan askerlerin toplanması ve sevk için gerekli olan gemilerin hazırlanması bunlar arasında en dikkat çekici olanlardır. Ordu-yı hümâyün için elzem olan ihtiyaçların karşılanması konusu ise ayrıca incelemeye değerdir. Devlet bu süreçte sefer hazırlıklarının uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi ve neticelendirilmesi hususunda görevlendirilen memurları sürekli olarak uyarma ihtiyacı duymuştur. Bu ikazların değişik hükümlerde sıkça tekrarlanıyor olmasının sebebi, merkezin taşra teşkilâtı üzerindeki etkisinin yeteri kadar güçlü olmadığı veya imparatorluğun taşradaki düzen ve asayişinin bozulduğunun bir göstergesidir.

2-Eşkîyalık hareketleri ve bu faaliyette bulunanlar karşısında alınan tedbirler, defterdeki önemli diğer meseleler arasında yer almaktadır. Defterde, Osmanlı memleketlerinde dirlik ve düzenin bozulmasına yönelik faaliyet gösteren farklı isimlerin bulunduğu ve bu dönem için en ciddi tehlikenin Sarıbeyoğlu eşkıyasının olduğu hem hükümlerin muhtevasından hem de çokluğundan anlaşılmaktadır. Defterde yer alan hükümler incelendiğinde Osmanlı yönetiminin asayiş sağlamada konusunda yoğun bir mesai/çaba harcadığı fark edilecektir. Bu dönemde merkez ve taşra arasında var olan irtibatsızlığın, sorunların çözümünde Osmanlı yönetimine müşkül anlar yaşattığı da ayrıca ifade edilmelidir.

3-Deftere kaydedilmiş hükümlerin pek çoğu muhassıl, âyân, voyvoda, kadı, vali gibi muhtelif görevlilere yazılmıştır. Osmanlı yönetimi ise göndermiş olduğu bu hükümlerde emri altındaki temsilcilerine görev ve sorumluluklarının sınırlarını sıkça hatırlatarak düzen ve asayiş sağlamaya çalışmıştır.

⁹⁴ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 272.

⁹⁵ Mühimme Defteri 146, hüküm nr. 118.

4-İstanbul'un muhtelif ihtiyaçlarının karşılanması meselesi, 1738 sefer yılı şartları nedeniyle Osmanlı yönetimini oldukça olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte devlet, kalpazanlık, vurgunculuk ve görevi suiistimal etme gibi asayişsizliklerle fazlaca uğraşmıştır.

5-Yine sefer yılı şartlarının söz konusu olması nedeniyle vergilerin toplanması konusunda devletin epey zorlandığı, fakat her şeye rağmen önlemlerini almaya devam ettiği belirtilmelidir. Devlet bu dönemde, yaşadığı olağanüstü şartlarda dahi surre-i hümayunun tertibi ve sevki konusunda gerekli tüm tedbirleri almaktan geri durmamış; surre-i hümayun ve hacıların güvenilir bir şekilde Mekke ve Medine'ye ulaşabilmeleri, sonrasında ikametgâhlarına yeniden emin bir şekilde dönmeleri konusunda azami gayreti göstermiştir.

Kaynakça

A-KAYNAK ESERLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

Mühimme Defteri, 146 (H. 1150-1151/M. 1738).

B-ALMANCA GAZETELER

FAMA (1739). Die europäische Fama, welche den gegenwärtigen Zustand der vornehmsten Höfe entdeckt. Teil 51.

C-TELİF ESERLER

Akdağ, M. (1967). Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen. Tarih Araştırmaları Dergisi, 4-5, 139-156.

Akgündüz, M. (2005). Surre-i Hümâyûn Geleneği ve İslâm Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü. DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22, 107-114.

Alparslan, A. (1994). Divanî. DİA., IX, 445-446.

Arıkan, Z. (1997). Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta). Bekir Kütükoğlu'na Armağan, 279-306.

Atalar, M. (1995). Emîr-i Hâc. DİA., XI, 131-133.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (2010). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. İstanbul.

Buzpınar, Ş. T. (2009). Surre. DİA., XXXVII, s. 567-569.

Çağlar, Y. (2008). Mahmil-i Şerif'in Surre-i Hümayun'la İstanbul'dan Haremeyn'e Hac Yolculuğu. Yusuf Çağlar, Salih Gülen (Ed.), Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun içinde (s. 21-79). İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

David, G. (2011). XVI. Yüzyılda Osmanlı-Habsburg Mücadelesinin Bir Kaynağı Olan Mühimme Defterleri. Tarih Dergisi, 53, 295-349.

Doxat, R. (1954-1955). Nikolaus Doxat, Ein Kaiserlicher General und Ingenieur des XVIII. Jahrhunderts. Dissertation. Wien.

Durant, A. W. (1983). Tarih Üzerine. Hüseyin Zamantılı (çev.). İstanbul: Hülbe Basım ve Yayın.

- Emecen, F. M. (2005). Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5, 107-139.
- Ertaş, M. Y. (2007). XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkıyası: Sarıbeyoğlu Mustafa. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler I*, 399-411.
- Faroqhi, S. (1995). *Hacılar ve Sultanlar, Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2013). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*. Zeynep Altok (çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökbilgin, T. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyet Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökpınar, B. (2020). Kutsal İttifak Savaşları Sırasında Sofya-Belgrad Arasında Eşkıyalık ve Asayiş Olayları (1683-1699). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 63, 273-288.
- Güçer, L. (1964). XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Kahveci, G. (1998). 29 Numaralı Mühimme Defteri (984/1576) (Tahlil-Özet-Transkripsiyon). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karacan, T. M. (2010). 101 No'lu Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Karademir, Z. (2014). *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı-Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1600)*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Karagöz, H. (2013). Bir Alman Kaynağının İzlenimlerine Göre Sarıbeyoğlu İsyanı ve Batı Anadolu'daki Etkileri. *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Kemal Göde Armağanı)*, 193-215.
- Kılıç, M. (2003). Osmanlı Tarih Araştırmalarında Mühimme Defterlerinin Yeri ve 107 Numaralı Mühimme Defteri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 249-260.
- Kütükoğlu, M. S. (2006). Mühimme Defteri. *DİA.*, XXXI, 520-523.
- Majer, H. G. (1984). *Das Osmanische Registerbuch der Beschwerden (Şikâyet Defteri) vom Jahre 1675*. Wien: Österreichisches Akademie der Wissenschaften.
- Özcan, A. (1996). Hâc. *DİA.*, XIV, 400-408.
- Özcan, A. (2016). Yeğen Mehmed Paşa., *DİA.*, Ek-2, 230-232.
- Popescu-Judet, E. (2002). Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası. Feyzi Kantar (çev.). *Türkler*, 564-565.

Togan, A. Z. V. (1985). Tarihte Usûl. İstanbul: Enderun Yayınevi.

Uluçay, Ç. (1955). 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri. İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı. Ankara: TTK. Yayınları.

Ülker, N. (1989). Sarıbey Oğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar. EÜ. Tarih İncelemeleri Dergisi, 4, 43-51.

Ünal, M. A. (1995). Mühimme Defteri [44 numaralı], İzmir: Akademi Kitabevi.

Ekler

Belge-1. BOA. A_{DVNSMHM_d-00146, hüküm nr. 106.

[106]

1. Bolu sancağında vâkı‘ On iki dîvân kazâsı nâ’ibi Mevlânâ Mustafâ zîde ‘ilmühü ve Erikli’den Akkirman ve Kırım câniblerine mürûr edecek ‘asâkir-i mezbûre için sefâyin tedârikine mübâşir ta’yîn olunan el-Hâc Mustafa zîde mecduhuya hüküm ki
2. Sen ki mübâşir-i mûmâ-ileyhsin mukaddemâ sâdır olan emr-i şerîfimle me’mûriyetin üzere sefâyin husûsiçün kazâ-i mezbûrda vâkı‘ Bartın İskelesi’ne varduğunda zirâ‘ları tasrîhî ile iskele-i mezbûrede taraf-ı şer’iden yedine verilen
3. Mümzâ ve mahtûm defter mucebince otuz üç kıt‘a seffinenin dümenleri ahz ve mart murûrunden sonra cümlesi Erikli İskelesi’ne gelüb mevcûd bulunmalarıçün her birinin kefillerini ahz etmişken sen ki hâlâ kazâ-i mezbûr nâ’ibi
4. Mustafâ zîde ‘ilmuhusun selevin nâ’ib-i sâbık ‘Osmân ile yekden Erikli’ye gelmelerinin vakti zuhûr eyledikde ol mikdâr seffinenen ancak yedi kıt‘ası işe yarayub kusûrunun ashâbı kimi müflis ve kimi techîze kâdir değıldür deyü tama’-ı
5. hükümden nâşî i‘lâm ve umûr-i mühimmenin ta’tîline bâ’is ve bâdî oldukları mübâşir-i mûmâ-ileyh rikâb-ı hümâyûnum tarafına i‘lâm etmekle bu vakitte böyle emr-i mühimmenin ta’tîline bâ’is olmaktan ziyâde cürm-i âzîm ve kabâhat-ı cesîm olmağla

6. Bu bâbda sizi inzâr için işbu emr-i celîli'l-kadrum isdâr ve (boş) ile irsâl olunmuşdur imdi inşa'llâhü te'âlâ bu emr-i şerîfim size vâsıl olduğu saat aklınızı başınıza cem' ve mukaddemâ mübâşir-i mûmâ-ileyhe verilen defter mucebince
7. Kefilleri ma'rifetiyle a'lâ eyy-i hâl zikr olunan sefâyini temâmen ve kâmilen tedârik ve gereği gibi techîz ve bilâ-te'hîr seri'an Eriklî İskelesi'ne irsâl ve mevcûd ettiresin şöyle ki bundan sonra yine göndermeyub zerre kadar tekâsülünüz tâhir
8. Veyâhûd bir danesi noksan olmak ihtimâli olur ise bir dürlü özr ve cevâbınız isgâ olunmayıp umûr-i mühimmede bu güne zuhûra gelen kusûrunuz için mu'akab olursuz ve sen ki mübâşir-i mûmâ-ileyhsin sen dahi mübâşeretin hasebiyle
9. Bu husûsda deli dâne hareket-i berle cümlesini tekmîlde sa'y-i belîğ eyleyesin şöyle ki yine mezbûrlar tamâmen sefineleri irsâlde veyâhud noksan göndermede kusurları zuhûr ettiği gibi cezâları tertîb olunmak için 'âciletan i'lâm
10. İdub bu bâbda senden dâhi himâyê veyâhud mikdâr-ı zerre kusûr ve fütûrun zuhûr edecek olur ise sen dâhi ikâba mazhar olursun öylece bilüb bu bâbda cümleliz ihtimâm ve dikkat ve tarafından gâyetu'l-gâye
11. İhtizâr ve mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olunmuşdur buyurdum ki
12. Fi evâsıt-i M. sene 1151.

Belge 2: BOA. A_{DVNSMHM_d-00146, hüküm nr. 276.

[276]

1. Akşehir'den Konya'ya varınca yol üzerinde vâkı' olan kâdırlara ve Akşehir Sancağı mütesellimine ve yeniçeri serdârları vekîlleri ve â'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hüküm ki
2. Hameyn-i şerîfeyn âhâlisine beher sene mu'tadü'l-irsâl olan surre-i hümâyûn-ı muvahhide meşhûn iş bu

sene-i mübâreke de dahi hazîne-i âmiremden an nakid ihrâc ve surre emîni nasb ve ta'yîn olunan

3. (boş) zîde mecduhûya teslîm ve ol savb-i meymenet iştîmâle irsâl olunmakla Koca ili sancağı mütesellimi zîde kadruhûya surre-i hümâyûn gelirinden karşılayıp muhâfazasına ikdâm ve ihtimâm
4. ederek Eskişehir'e vusûlünde Sultanönü Sancağı mütesellimi zîde kadruhû dahi mükemmel ve müstevfî adamlarıyla kalkub Koca ili mütesellimi mûmâ-ileyh ile Akşehir'e götürüb sen ki mütesellim-i
5. mûmâ-ileyhsin sana teslîm verdikten temessük ve cânib-i şer'iden hüccet-i şer'iyi alub giru avdet etmek üzere mufassal ve meşrûh emr-i şerîfimle me'mûr ve tenbîh ve te'kîd olunmağla surre-i hümâyûn ile
6. emîn-i mûmâ-ileyhin ve refâkâtında olan huccâc-i zevi'l-ibtihâcın yollarda ve menâzil ve merâhilde gerek gecelerde ve gerek gündüzlerde muhâfazasına takayyud ve ihtimâm olunmak ümem-i mehâm
7. lâzimu'l-ihtimâmdan olmağla surre-i hümâyûn mevhibet makrûn meshûben bi's-selâmeten Akşehir'e vusûl ve sana teslîm olundukda sen dahi müstevfî ve tâmu's-silâh adamlarınla surre-i şerîfeyi
8. alub gerek Akşehir'de ve gerek Konya'ya varınca vâkı' olan kazâlarda dergâh-ı mu'allâm yeniçerilerini ve ümerâlarından darb ve harbe kâdir yarâr ve tüvânâ musellah ve tüfenk endâzlarını
9. ihrâc ve bi-âvni'llâhi te'âlâ surre-i hümâyûn ve emîn-i mûmâ-ileyhin ve refâkâtında olan huccâc-ı hidâyet-i minhâcın Akşehir'den Konya'ya varınca yollarda ve menâzil ve merâhilde muhâfaza
10. ve muhârasalarında ziyâde takayyud ve ihtimâm ederek emînen ve sâlimen Konya'ya götürüb Konya mütesellimi zîde mecduhû dahi Edirne'ye götürmek üzere mütesellim-i mûmâ-ileyhe teslîm ve yedinden
11. Teslîmini müş'iri cânib-i şer'iden hüccet-i şer'iyeye alub der-i devlet medârıma irsâl ve sen dahi geriye avdet idüb lakin bu takrîb ile re'âyâ ve berâyâ ve sükkân-ı vilâyet ve kuzât-ı
12. Memlekete bir dürlü zülm ve ta'âddî olunmakdan be-gâyet ihtirâz eylesesin surre-i hümâyûn hameyn-i muhteremeyn fukarâlarının akvâmlarına tahsisi ve hıfz u hirâsetinde gereği gibi takayyud ve ihtimâm
13. Lâzım olmakla bu husûsa ziyâde takayyud eyleyerek menâzilde gecelerde itminân hâsıl olacak mürettebe bekçiler ta'yîn ve kemâl-i emniyet gelür vechiyle beklenmekde ve gerek yollarda muhâfaza
14. Ve muhârasasında ziyâde basîret üzere hareket eyleyüb bu emr-i hatırda zerre kadar tekâsülden be-gâyet ihtirâz eylesesin şöyle ki iyâzen bi'llâhi te'âlâ zerre kadar ihmâl ve tekâsül ile bir dürlü
15. Zarar ve gezend isâbet itmek ihtimâli olur ise bir dürlü özr ve cevâba kâdir olamayacağın zâhir u aşikâr olmağla ona göre ziyâde takayyud ve ihtimâm ve Akşehir'den Konya'ya varınca
16. Minvâl-ı meşrûh üzere her bir kazâda bulunan yeniçerileri darb ve harbe kâdir müsellah ve tüfenk-endâz eyi erleri ihrâc ile gerek menâzilde gecelerde ve gerek yollarda muhâfaza ve muhârasasında
17. Kemâl-i mertebe takayyud ve ihtimâm iderek emn u selâmet ile Konya'ya götürüb Konya mütesellimine teslîm edinceye dek terk-i hâb ve rahât ile bezl tâb ve tevân eyleyub zinhâr ve zinhâr
18. Zerre kadar ihmâl ve musâmahaya rızâ ve cevâz göstermekden be-gâyet ihtirâz ve ictinâb eylemek bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olunmuşdur buyurdum ki
19. Fi evâhir-i C. sene 151.

Belge 3: BOA. A_{DVNSMHM_d-00146, hüküm nr. 148.

[148]

1. Rakka vâlisî vezîrim Ahmed Paşa'ya hüküm ki
2. Sen ki vezîr-i müşârun-ileyhsin sen vüzerâ-yı 'izâmımın yarâr ve nâmdârı ve vükelâ-yı fihâmımın muharrir ve kârgüzârlarından ve öteden beri me'mûr olduğun umûr ve husûs
3. Hüsn-i hitâm bulmadıkça bir dürlü bir mahalde arâm ve firâr etmeyub bir saat evvel ve bir an akdem hidemât-i me'mûrende kıyâm ile temşiyet ve tekmîlinde bezli-iktidâr ve sa'y-i bi şümâr eyledüğünü gereği gibi
4. Ma'lûm-i hümayûnum olduğundan vâfir zamândan beri bilâd ve îbâda îsâl-i mazarr ve hasaret ile evkât-güzâr olub îstibsâl ve izâleleri rütbe-i vucûbet olan rû'esâ-yı
5. Eşkiyâdan Sarıbeyoğlu dedikleri şekâvetpişenin ve havâdârlarının kahr u tedmirleriyle ol havâliyi hâr şekâvet pîşe ve hiyânet endîşelerinden tanzîf ve tathîr
6. Ve bilâd ve îbâd tatmîn ve te'mîn kılınmak ehemmi-i mehâmm lâzimu'l-ihitimâmından olduğuna binâen hâlen Aydın muhâssılı ve eyâlet-i Anadolu müfettişi olan düstûr-i mükerrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem vezîrim
7. Ahmed Pâşâ edâmellahü te'âlâ iclâlehü me'mûr ve senin dahi ma'an bulunmak için ordu-yı hümayûn-ı zafer makrûnum tarafından şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı cihân metâ'im dergâh-ı mu'allâm
8. Gediklülerinden Mustafâ zîde-mecduhu ile sana irsâl ve îsâl kılınalı müddet-i vâfire olub hakkında olan hüsn-i zann-ı mülûkâneme göre emr-i şerîfim vardığı saat bir an te'hîr
9. Ve tavakkufa rızâ ve cevâz göstermeyub âlâ eyy-i hâl şakî-i mezbûrun ve havâdârlarının ahz ve ele götürülüb vucûd-ı hiyânetde alûdlerinin rû-yi arzdan izâle ve terakkiye hâl-i

10. İbâda dâir husûslarda bulunmak için iki konağı bir ederek şimdiye değin vezîr-i müşârun-ileyhe mülâkî olub tekmîl-i maslahata mübâderet eylemeyi lâzime-i hâlin iken henüz
11. Vezîr-i müşârun-ileyhe mülâkî olmadığından gayri el-an ne mahâlle geldüğün bir dürli ma'lûm-i hümâyûnum olmayub vezîr-i müşârun-ileyhe dahi seninle mülâkî olmaya intizâr ile
12. Güzerân evkât edub bu husûsda senden me'mûriyetinden mücerred hakkında hüsn-i zann-ı pâdişâhânem ve tevcihât-ı seniyyemden iktizâ etmiş keyfiyet olub kahr ve tedmîr
13. Eşkiyâ ile tanzîm-i bilâd ve refâh-ı hâl-i ibâd için hidemât-ı me'mûrene 'âciletan erişub hüsn-i zann-ı şehinşâhânemi te'yîrde bezl-i kudret ve sarf-ı miknet eylemek bâbında
14. Te'kîd ve isti'câl için bu def'a dahi rikâb-ı hümâyûn meymenet makrûnum tarafından işbu fermân-ı celîli'şânım ısdâr ve (boş) ile irsâl olunmuşdur
15. İnşâe'llâhu te'âlâ işbu şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı âlişânım sana her ne mahalde varub vâsıl olur ise zinhâr ve zinhâr bir mahalde bir an meks ve firâr
16. Eylemeyub iki üç konağı bir ederek takviyet-i vakt olunmazdan mukaddem ber kadem-i akdem vezîr-i müşârun-ileyhe mülâkî olub zikr olunan şekâvet-i pîşeyi
17. Ve hıyânet-i endîşe ve gerek havâdârlarının kahr ve tedmîrlerinde mukaddemâ fermânım olduğu üzere vezîr-i müşârun-ileyh ile gönül birliği ve kemâl-i hüsn-i vifâk ile ittihâd
18. Ve ittifâk idüb bu vecihle hidemât-ı pesendîde zuhûra getürmekde ziyâde ihtimâm ve sa'y hâlâ kelâm eylemek bâbında fermân-ı 'âlişânım sâdır olmuşdur buyurdum ki
19. Fi evâil-i S. sene 1151.